

İKİ MİLLÎ ŞAİR: MEHMET ÂKİF ERSOY-MİRZA MUHAMMED TAKÎ MELİKÜ'Ş-ŞUARÂ BAHAR*

*Yeşim IŞIK***

ÖZET

Osmanlı'da Tanzimat Fermanı'ndan sonra başlayan modernleşme faaliyetleri İran'da Kaçarlar Dönemine rastlamaktadır. Geçiş dönemi olarak değerlendirebileceğimiz bu dönemde, Batı ve Doğu arasında ikilemler yaşayan Türkiye ve İran aydını, birçok yeni fikir ve akımla karşı karşıya gelmiştir. Dünya genelinde ve ülke dâhilinde hızla değişen siyasi ortama ayak uydurmanın zorlaştığı bu zamanda, halk ve aydınlar arasında ikilemler yaşanmıştır. Meşrutiyet hareketleriyle belli bir platforma oturmuş siyasi, sosyal ve edebi gelişmeleri bu döneme şahitlik eden yazar ve şairler vasıtasıyla incelemek önemli bilgilerin elde edilmesini sağlayacaktır. Bu bağlamda Türkiye'de II. Meşrutiyet dönemine şahitlik etmiş Mehmet Âkif Ersoy ile İran'da I. Meşrutiyet döneminde benzer tecrübeyi yaşamış Mirza Muhammed Takî Melikü'ş-Şuarâ Bahar'ın siyasi ve edebi yaşamları üzerinde durularak içinde buldukları devrin anlamlandırılmasına çalışılacaktır.

1886-1951 yılları arasında yaşamış olan Mirza Muhammed Takî Melikü'ş-Şuarâ Bahar ile 1873-1936 yılları arasında yaşamış Mehmet Âkif Ersoy'un siyasi ve edebi hayat serüvenleri şiirleriyle paralel gitmiştir. Kendilerini I. Dünya Savaşının ortasında bulan bu iki ülkenin içinde bulunduğu siyasi, sosyal ve iktisadi durum şair ve aydınlarını özgürlük için mücadele etmeye sevk etmiştir. Söz konusu şairler ülkelerinde hâkim olan baskı ve işgaller karşısında halklarına kendi tarih, kültür ve medeniyet değerleri hakkında bilinçlendirmeyi hedef edinmişlerdir.

Bu çalışmada her iki ülkenin edebiyat alanında fikirleri ve edebi kişilikleri ile adlarını edebiyat tarihlerine yazdıran iki millî şair, karşılaştırmalı bir şekilde yaşadıkları dönemin özellikleri üzerinden ele alınırken, edebi eserlerinin yazarlarının hikâyesine bağlı, hayat hikâyesinin ürünü olduğuna inanılan Pozitivist İnceleme Yöntemine göre değerlendirilecektir.

Anahtar Kelimeler: Mehmet Âkif Ersoy, Mirza Muhammed Takî Melikü'ş-Şuarâ Bahar, Pozitivist İnceleme, Meşrutiyet Dönemi Edebiyatı.

*Bu makale Crosscheck sistemi tarafından taranmış ve bu sistem sonuçlarına göre orijinal bir makale olduğu tespit edilmiştir.

** Yrd. Doç. Dr. Gümüşhane Üniversitesi Eski Türk Edebiyatı El-mek: yesimisik_29@hotmail.com

TWO NATIONAL POETS: MEHMET ÂKİF ERSOY - MIRZA MUHAMMED TAKI MELİKUL'S- SUARA BAHAR

ABSTRACT

Modernization activities following “Imperial Edict of Gulhane”, corresponds to the Kacarlar Period in Iran. In this transition period, Turkish and Iranian intellectuals who were in a dilemma choosing between Western and Eastern cultures, were confronted with many new ideas and movement. There were many conflicts among intellectuals, government and the public since it was difficult to adopt to the rapidly changing political environment around the world and country during that time.

It enables us to achieve significant knowledge by researching political, social and literary developments which gained a certain ground within the constitutional movement, through the contemporary poets and authors. In this context, I will try to enlighten the period by focusing on political and literary lives of the key individuals Mehmet Âkif Ersoy who witnessed the second Constitutionalist Period in Turkey and Mirza Muhammed Taki Melikul's-Suara Bahar who had similar experience in the first Constitutionalist Period in Iran. There are a number of parallels between political and literary lives of Mirza Muhammed Taki Melikül's-Suara Bahar who lived in the years 1886- 1951 and Mehmet Âkif Ersoy who lived in the years 1873-1936 and their poems.

Political, social and economic circumstances of the two countries which were in the First World War, led their poets and intellectuals to fight for freedom. Under the foreign invasions and political pressures in their countries, those two poets also aimed to raise their people's awareness in the values of their own history, culture and civilization.

In this study, two national poets which became prominent figures in their literature histories will be analysed comparatively over the characteristics of the period, and also evaluated according to positivist methodology which argues that literary works are closely linked with writer's life and products of their lives.

Key Words: Mehmet Âkif Ersoy, Mirza Muhammed Taki Meliku's-Suara Bahar, Positivist Views, Literary of Constitutional Period.

Mehmet Âkif Ersoy'un Hayatı

Mehmet Âkif Ersoy 1873 yılında İstanbul'da dünyaya geldi. Babası Arnavutluk'un İpek Kasabasından Tahir Efendi'dir. Nakşi Şeyhi Feyzullah Efendi'nin müridi olan Tahir Efendi, Mehmet Âkif'e ilk dini bilgilerini veren hocasıdır.

Mehmet Âkif, öğrenim hayatına henüz dört yaşında, Fatih Muvakkithânesi'nin yanındaki ibtidai mektepte başladı. İki yıl sonra da Emir Buhari Mekteb-i İptidaisine geçti. Biryandan Maarif Nezaretine bağlı bu okula giderken, bir yandan da babasından Arapça dersleri aldı. Burayı bitirdikten sonra Fatih Merkez Rüştiyesine yazıldı. Bu okulda en çok etkilendiği şahsiyet Hoca Kadri Efendi'dir. Kadri Efendi hürriyetperver bir insandır. Abdülhamit devrinde Mısır'a kaçmış, orada Kânûn-ı Esâsî Gazetesini çıkarmıştır. Aslen Hersekli olan Kadri Efendi, daha sonraki yıllarda Paris'e gitmiş,

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic
Volume 9/9 Summer 2014*

I.Dünya Savaşını'nın ortalarına kadar orda yaşamıştır. İlim ve ahlak bakımından çok değerli bir zat olan Kadri Efendi; Fransızca, Arapça ve Farsça bilmektedir. Mehmet Âkif Ersoy, ilim ve ahlak hususunda onu kendine örnek almıştır.

Mehmet Âkif Selanikli Esad Dede'den Farsça, Hoca Halis Efendi'den Arapça öğrendi. Hafız'ın "Divan"ını, Sadi'nin "Gülistan"ını, Mevlâna'nın "Mesnevi"sini, Fuzuli'nin "Leylâ vü Mecnûn"unu rüştiye yıllarında okudu.

Devam ettiği Mülkiye Mektebi'nin lise kısmında üç yıl okuduktan sonra iki yıllık yüksek kısmına geçti. 1888'de babasını kaybetmesi ve Sarıgüzeldeki evlerinin yanmasıyla Mülkiye Mektebini bırakmak zorunda kalan Âkif, Mülkiye Baytar Mektebi'ne yazıldı. 1893 yılında birincilikle mezun oldu.

Âkif'in ilk memuriyet görevi Ziraat Nezareti Umûr-ı Baytariye ve Islah-ı Hayvanat- Umum Müfettiş Muavinliği'dir. Gören merkez yeri İstanbul olan Âkif, başta Adana ve Edirne olmak üzere Anadolu, Rumeli ve Arabistan'ın kasaba ve köylerinde hayvan hastalıklarıyla ilgili çalışmalar yapmıştır. 1908'den itibaren Darülfünun Edebiyat Şubesi Birinci Sene Edebiyat-ı Osmaniye muallimi olur. Bu yıllarda İttihad ve Terakki Cemiyeti'nin Şehzadebaşı'ndaki İlmiye Mahfili'nde Arap Edebiyatı dersleri verir. Ara sıra da Fatih, Bayezit ve Süleymaniye camilerinin kürsülerinde vaizlik yaptı.

1913'te halkı aydınlatmak için kurulan Müdafaa-i Millîye Heyet-i Neşriyat Şubesi'nde; Recaizade Ekrem, Abdulhak Hamid, Süleyman Nazif ve Cenab Şehabettin'le birlikte çalıştı.

1913'te devlet memuriyetindeki son görevi olan Umur-ı Baytariye Müdür Muavinliği'nden ayrılan Âkif, 1914'te Harbiye Nezareti'nin kurduğu Teşkilat-ı Mahsusa'nın verdiği görevle Berlin'e gitti. 1917'de aynı teşkilatın verdiği görevle Arabistan'da bulundu. 1918 yılında Şeyhülislamlığa bağlı olarak kurulan Darü'l Hikmet-i İslamiye Cemiyetinin başkâtipliğini yaptı.

Mehmet Âkif 1920'den sonra kurtuluş hareketine fiilen katıldı. Konya'da çıkan isyanın bastırılmasında rol alır. Mücadelesini Ankara ve çevresinde sürdüren Âkif'in, 19 Ekim'de Kastamonu Nasrullah Camiinde verdiği vaaz, Kurtuluş Savaşını desteklemesi açısından önemlidir. Âkif'in burada, Devlet-i Aliye'nin düştüğü kötü durumu, Sevr Antlaşması'nı kabul etmenin Türk Milletini esarete mahkûm edeceğini anlattığı konuşması "Sebilürreşad" dergisinde yayınlandı. Bu konuşma halkın büyük bir şevkle Millî Mücadeleye katılmasında önemli rol oynamıştır. Bu arada "Sebilürreşad" işgal kuvvetleri tarafından devamlı sansür edilen bir dergidir. Âkif Millî Mücadeleye destek verdiği için bir süre sonra İstanbul'da çalışamaz duruma geldi.

Mehmet Âkif, 25 Aralık 1920'de Burdur Mebusu olarak Türkiye Büyük Millet Meclisi'ne seçildi. Bu yılın sonunda Maarif Vekâleti millî marşın yazılması için ülke çapında yarışma düzenledi. Yarışmada istenilen düzeyde eserler elde edilmeyince yarışma süresi uzatıldı. Hamdullah Suphi'nin özel bir yazıyla Mehmet Âkif'in şiir yazmasını istemesi üzerine Âkif bugünkü İstiklal Marşı'nı Meclis'e sundu. Mehmet Âkif'in yazdığı şiir Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin onaylamasıyla 1921 yılında kabul edildi. Şair kazandığı para ödülünü orduya bağışladı.

Mehmet Âkif, Türkiye Büyük Millet Meclisi'nde muhalif grub içerisinde yer aldı. Bu sebeple de Kurtuluş Savaşı'ndan sonra kurulan İkinci Meclis'e katılamamıştır. 1923 yılında Abbas Halim Paşa'nın davetiyle Mısır'a gitti. Kahire Üniversitesinde Türk Edebiyatı dersleri verirken bir taraftan da Diyanet İşleri Riyaseti tarafından kendisine verilmiş olan Kur'an-ı Kerim tercümesiyle uğraştı.

1935 yılında Âkif sıtmaya yakalandı ve İstanbul'a döndü. 1936'da vefat etti. (Akvaryum Yayınevi Ekibi, 2006: 13-16).

Turkish Studies

International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic
Volume 9/9 Summer 2014

Mirza Muhammed Takî Melikü’ş-Şuarâ Bahar’ın Hayatı

Melikü’ş-Şuarâ Bahar 1265 Hş./1886 yılında Meşhed şehrinde dünyaya geldi. Babası, Hacı Mîrzâ Muhammed Kazım, Meşhed şehri Melikü’ş-Şuarâ’sıydı. Dönemin geçerli ilimlerini “Edib Nişaburi”nin hizmetinde, babasının yanında aldı. Çocukluk yıllarından itibaren şiir okumaya başlayan Bahar, babasının vefatından sonra Muzafferiddün Şah tarafından babasının unvanı olan Melikü’ş-Şuarâlık makamına getirildi.

On dört yaşından itibaren babasıyla hükümete karşı özgürlük mücadelesi içinde olan gruplarla yapılan oturumlara katılmaya başladı. 1903 yılında özgürlük hareketleri baş gösterince Horasan Bölgesindeki Meşrutiyet taraftarlarına katıldı. 1904’te Şah ile halk arasındaki mücadele arttı ve Bahar, ilk siyasi şiirini gizlice basılan Horasan Gazetesinde yayınladı. Hükümetle halk arasında süren mücadelede halkın galip gelmesiyle Horasan’da Demokrat Partisi güç kazandı ve böylece parti komitesi kuruldu. Parti komitesinin üyesi olan Bahar “Novbahar” adlı gazeteyi Demokrat Partisinin düşüncelerini yaymak için neşretti.

1908 yılının sonunda Rusya’nın ültimatıyla 2.Meclis kapatılarak Nasir-ül Mülk dönemi başladı. Buarada Melikü’ş-Şuarâ Bahar “Novbahar” adlı gazete yerine Meşhed’de yayınlanan “Bahar” gazetesinde halkı cihada teşvik edince, kısa sürede gazete kapatılarak Bahar Tahran’a sürüldü. Altı aylık sürgünden sonra Meşhed’e geri dönen Bahar, 1911 yılında “Novbahar” gazetesini tekrar çıkararak ilk defa kadınların özgürlüğüyle ilgili bir makale yayınladı.

Melikü’ş-Şuarâ Bahar’ın İran’da hâkim olan İngiliz-Rus işgalcileriyle ilgili yazdığı yazılar sonucunda gazetesi kapatılırken kendisi de tutuklandı. Fakat kısa süre içinde Meclisin 3. Seçimlerinden milletvekili olarak çıkarak özgürlüğüne kavuştu. Tahran’a gelip, yayın faaliyetlerine aynı çizgide devam ettirdi. 1913’te etrafına toplanan gençlerle “Encümeni Edebi-yi Daneşkede”yi kurdu.

Meclisin 4, 5 ve 6. dönemlerinde milletvekili seçilen Bahar dönemin siyasi çekişmelerine müdahil oldu. 1923 yılında Kültür Bakanlığınca “Dârül-Muallimini Âli”de edebiyat hocası olarak görevlendirildi. Dönemin en seçkin öğrencilerinin biraraya geldiği “Dârül-Muallimini Âli”de İslam öncesi İran Edebiyatı dersi veren Bahar, kendisine iftira atılması sonucunda hapse girdi. Hapiste yazdığı kasidesinde dönemin memur ve yöneticilerini ağır bir dille eleştirdi.

Siyasi baskılar şairin Divan’ının sansürlenmesiyle sonuçlandı. 1933 yılında tekrar tutuklandı. 5 ay hapis hayatından sonra gönderildiği İsfahan şehrinde bir yıl yaşadı.

Bahar hapishane ve sürüldüğü yerlerde başına gelen haksızlıkları şiirlerinde dile getirdi. Son olarak arkadaşlarının tavsiyesiyle Şah’a yazdığı şiiri sayesinde Tahran’a dönme izni alabildi. Kendisine üniversite hocalığı unvanı verildi. İran’da yapılan Firdevsi ile ilgili uluslararası sempozyumda yer alan Bahar, hayatının geri kalan kısmını Edebiyat Fakültesinde Fars Dili ve Edebiyatı hocası olarak geçirdi.

Rıza Şah dönemine dek Bahar, hayatının en sakin ve huzurlu dönemini yaşadı. Dersler verdi, kitap ve şiirler yazdı. Bu süre zarfında yazdığı en önemli eseri, günümüzde ders kitabı olarak kullanılan “Sebkşinasi” adlı üç ciltlik kitabıdır.

Bahar 1945 yılında Kültür Bakanlığına getirildi. Fakat bu görevi yaşadığı anlaşmazlıklar sonucunda birkaç aydan fazla sürmedi. Meclisin 15. Döneminde Tahran’dan, altıncı kez milletvekili seçilerek İran Demokrat Fraksiyon Başkanlığını üstlendi.

Bahar, Kaçarlar Hükümetinde iki dönem, Pehlevi Hükümetinde ise üç dönem Başbakanlık yapmış olan “Gevam-üs Sultan”ı övdü. Hayatının son dönemlerinde Sovyet Rus Birliğine ilgi duyup, İran-Rus Kültür İlişkileri Encümenliğine üye oldu.

Turkish Studies

International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic
Volume 9/9 Summer 2014

1947 yılında göğsündeki rahatsızlığı dolayısıyla Avrupa'ya tedavi olmak için gitti. Bir yıl sonra İran'a döndü, 1330 Hş./1951 yılında vefat etti (Aryenpur, 1382: 473-478).

Şairlerin İçinde Buldukları Siyasi Ortam ve Tepkileri

Mehmet Âkif Ersoy'un hayatının ilk elli yıllık sürecini yaşadığı Osmanlı padişahlarından II. Abdülhamit dönemi (1876-1909) Osmanlı tarihi boyunca yerli ve yabancı araştırmacıların en fazla dikkatini çeken dönemdir. Çünkü dönem hakkında yapılan araştırmalar farklı yaklaşımlarla birlikte bir takım zıtlıklar içermektedir. II. Abdülhamit döneminin bu denli ilgi görmesi gerek Osmanlı ve gerekse Avrupa tarihinin en kritik olaylarının ve hesaplaşmalarının yaşandığı bir döneminin olmasının yanı sıra tarihi kökleri Abdülhamit-Jöntürk mücadelesine kadar uzanan ve günümüze kadar devam eden II. Abdülhamid ve mirası üzerinden ciddi bir siyasi hesaplaşmanın yaşanmasındandır. Başta meşruti yönetim olmak üzere, diğer modern özgürlükçü fikirleri savunan Jöntürkler, bu özgürlüklerin hayata geçirilmesi için II. Abdülhamid'le yoğun bir mücadeleye girişmişlerdir. 1908 ihtilâline kadar devam eden süreçte II. Abdülhamid bütün imkânlarını kullanarak Jöntürk Hareketi'ne göz açtırmamaya gayret etmiştir. Buna rağmen Jöntürklere mağlup olarak II. Meşrutiyeti ilan etmiş ve sürecin devamında tahttan indirilmiştir (Alkan, 2009: 23-24).

Âkif'in siyasi şahsiyetinin belirlenmesinde, saraya karşı takındığı tavrın önemli rolü vardır. Meşrutiyetten sonra bazı şiirlerinde görülen Abdülhamit karşıtı sözlerini, devrin yaygın hiciv hareketleriyle karıştırmamak lazımdır. Onun Abdülhamit'e olan muhalefesinde, yetişme çağında Fatih Merkez Rüşdiyesi son sınıf talebesiyken eğitim aldığı Türkçe hocası Kadri Efendi'nin etkisi vardır. Tam adı Mehmed Kadri Nâsîh olan hoca efendinin karanlıkta kalmış bir hayatı vardır. 1860'da Bosna'da doğan ve İstanbul'da tahsil gören Nâsîh, II. Abdülhamit idaresine tahammül edemediğinden Mısır'a kaçtı. Bir jurnal üzerine padişaha suikast ithâmı ile gıyapta idama mahkûm edildi. Sonrasında İttihat ve Terakki'nin Mısır'daki teşkilatının başına geçti.

Hoca Kadri Efendi'yi Âkif'le özdeşleştiren bir diğer yönü ise onun 1902'de Paris'te gerçekleştirdikleri büyük kongre'nin Osmanlı devleti tebeası olan gayr-i müslim unsurlarla işbirliği yapma kararına karşı çıkarak İttihatçıların devleti yıkma gayesiyle hareket ettikleri gerekçesiyle kongreyi terk etmesidir.

Mehmet Âkif'in İttihat ve Terakki'yle olan ilişkisine değinecek olursak 1908'de Meşrutiyetin ilan edildiği hafta Âkif'e bu teşkilata girmesi teklif edildi. Âkif'in antlaşma metnine itiraz etmesi üzerine, o ana kadar teşkilata karşı bir muhalefete şahit olamayan cemiyet, metni değiştirdi. Âkif'in üyeliği, cemiyetin Şehzadebaşı'ndaki İlmiye Mahfeli'nde verdiği dersleri aşmadığı gibi İttihatçıların bir müddet sonra baskı ve zulüm teşkilatı haline gelmeleri dolayısıyla onlardan tamamen kopmasıyla son buldu.

Doğrudan doğruya saray ve Osmanlı hânedânı aleyhinde olmayan Âkif, Jöntürklere bu yönüyle ayrılır. Âkif'in iki hedefi vardı. Biri, vatanın düşmanlardan kurtulmasıydı. Diğeri ise İslam idealinin gerçekleşmesiydi. Ona göre, İslam'ın ayakta kalan son kalesi olan Türkiye'nin kurtulmasıyla büyük İslam ideali gerçekleşecekti (Okay, 1989: 17-21).

İran'da ise Kaçarlar döneminde dek yaşanan içtimai değişim, Meşrutiyet'in ilan edildiği 1905 ila 1911 yıllarını kapsar. Bu tarihler arasında İran'daki farklı grup ve tabakadan insanların katılımıyla yönetime karşı oluşturulan mücadele farklı boyutlara ulaşmış, yabancı devletlerin İngiltere ve özellikle Rusya'nın baskısıyla şekil almıştır.

Muzafferiddin Şah dönemi itibariyle gün yüzüne çıkmaya başlayan sorunlar; yurt dışına yapılan yolculukların masrafları, yabancı devletlerden alınan borçlar karşılığında onlara verilen imtiyazlar, pahalılığın artmasıyla şehirlerde baş gösteren isyanlar ve yönetimlerin isyanları bastırmak için halka karşı zor kullanması en önemli huzursuz sebepleriydi.

Turkish Studies

International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic
Volume 9/9 Summer 2014

Meşrutiyetin ilanına zemin hazırlayan faktörlere bakıldığında, Kaçarlar Hanedanı yönetimi boyunca yaşanan iç huzursuzlukların yanısıra yabancı ülkelerde yaşanan değişimlerin İranlıların dikkatini çekmeye başladığı görülür. Özellikle İran'ın kadim komşusu olan Osmanlı topraklarında gerçekleşen yenilikler, İstanbul'da elçilik yapan İranlı siyasetçiler üzerinde etki yaratmaya başladı. Meşrutiyet taraftarı Mehmet Paşanın (Bayat, 1988: 19) fikir ve düşüncelerinin İran'a intikalinde en önemli isim, İstanbul'da 1858- 1870 yılları arasında görev yapmış olan Mirza Hüseyin Han Sipehsalar'dır. Sipehsalar; Ali Paşa, Münif Paşa ve Fuad Paşa ile arkadaşlık ilişkisi içinde olduğu bu dönemde onların hükümette ıslah çalışmaları için nasıl mücadele ettiklerini yakından izleme fırsatı buldu. Görevi süresince Osmanlıdaki ıslahat çalışmalarını İran'a rapor etti. Ülkesine gönderdiği mektuplarında Osmanlıda kurulması için mücadele edilen Kanun-i Esasi'yi destekleyerek, İran'ın içinde bulunduğu buhranlardan ancak Osmanlı topraklarındaki ıslahatlar gibi yenilikler yapılarak çıkabileceği düşüncelerini yerleştirmeye çalıştı (Hazreti, 1389: 283-284).

Bu arada 1904-1905 yılında Japon-Rus savaşında Japonya'nın Rusya'ya galip gelmesi, yıllardır Rus işgaline maruz kalan İran halkını cesaretlendirmişti. Aydın kesim ve din adamları devlete karşı gizli toplantılar düzenlemeye başladı. 1905 yılından itibaren hükümete karşı şiddetlenmeye başlayan olaylar 1906'da son noktaya ulaştı. Böylece olaylar Şura-yı Meclisi-i Millî'nin kurulmasıyla Kanun-i Esasi'nin ilan edilmesiyle sonuçlandı. Muhammed Ali Şah'ın iktidara gelmesiyle baskılar arttı. Saray hazinesinden Meclise bütçe sağlandı. Şah'ın yetkileri kısıtlandı. Şah milletvekillerini korkutmaya çalıştıysa da gönüllü silahlı bir grup tarafından Meclis korundu. Kaçar Şahları ve halk arasındaki bu mücadele söz konusu hanedanın yıkılmasına dek sürdü (Sapanlu, 1369: 260).

Hayatının otuz dokuz yıllık süreci Kaçarlar hükümeti dönemine denk gelen Bahar, on dört yaşından itibaren babasıyla hükümete karşı özgürlük mücadelesi içinde olan gruplarla yapılan otumlara iştirak etti. 1903 yılında özgürlük hareketleri baş gösterince Horasan Bölgesindeki Meşrutiyet taraftarlarına katıldı. (Aryenpur,1382:473) Melikü's-Şuarâ Bahar'ın siyasi şiire başlaması halk kitleleriyle Meşrutiyet rejimini övmesiyle başlar. Bu dönemde, âşina olduğu terim sadece "adalet"tir. Millet Meclisi, kanuni yapılanma ve özgürlükten pek haberdar değildir. Sözünün özü azametli tarihinin yok olmaya yüz tuttuğudur. İlk şiirlerinin saklı özü "milliyetçilik"tir. İran tarih ve medeniyetinden neş'et eden onun bu anlayışı ömrünün sonuna kadar bütün eserlerinde hissedilmektedir (Sapanlu, 1369: 260-262).

Dönemin Fikri Yapısı ve Şairlerin Konumu

II. Meşrutiyet yıllarında "Osmanlıcılık" söyleminin yerini "İslamcılık" almıştır. İslamcılık, İslamiyet'i Batı karşısında "ideolojik" bir kurtuluş reçetesi ve "siyasal" bir uyanış projesi olarak öne çıkaran düşünce ve hareket tarzıdır. Bu akım, 19. yüzyılda geleneksel din anlayışının İslam toplumlarındaki çürümeyi teşhis etmekte yetersiz kaldığını görerek, Batı'nın kolonyalist ve emperyalist saldırıları karşısında sorumluluk duyan geleneksel ve yeni aydın sınıf arasında kendine zemin bulmuştur.

İslamcılık fikri ile Osmanlı Devleti bünyesindeki halk bir araya toplanmak istenmiştir. Buradaki hedef kitle, Müslüman halktır. Bu hareketin, Osmanlı'da temelleri Namık Kemal'e dayanmaktadır. İslamcılığın Cemaleddin Afgânî tarafından sistemleştirildiği kanaati kabul görmüştür. Ayrıca Reşid Rıza, Muhammed Abduh gibi yazarlar ve dava adamlarının eserlerinde geleneksel İslam düşüncesi ve anlayışının eleştirisiyle ilk nüvelerini ciddi anlamda göstermeye başlamıştır.

İslamcılar da diğer fikir akımlarında olduğu gibi farklı kategorilerde değerlendirilmekteydi. Kaba bir ayırım ile İslamcılar; Batıcı-İslamcılar, Türkçü-İslamcılar, İlimli/Modernist İslamcılar, Radikal-İslamcılar olarak dörde ayrılmaktadır. İlk üç grupta, Batı'dan her şekilde yararlanılabileceği

Turkish Studies

International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic
Volume 9/9 Summer 2014

fikri hâkimken, İslamcılar, devletin ve milletin içinde bulunduğu kötü durumdan ancak İslam'a sarılarak kurtulunulacağını savunmaktaydılar. Bu fikir, Osmanlı dışındaki diğer İslam topluluklarında da çoktan telaffuz edilmeye başlanmıştı. Ancak bu düşünce en fazla Osmanlı aydınında karşılık bulmuştur. Fikri karmaşaların had safhaya ulaştığı 20. Yüzyılda, Âkif yetiştiği ve inandığı düşüncenin saflarında yer alarak, İslamcılık olarak tanımlanabilecek İslami duyarlılığın ön plana çıktığı bir anlayışı benimsedi. Âkif'in bu düşünceyi taşımasındaki etkenlerin başında ailesi ve çevresindekilerin İslami duyarlılığa sahip bir gelenekten gelmeleri idi. Bu bağlamda Âkif'i bu sınıflandırmada bir yere koyacak olursak ona İlmî/Modernist İslamcı diyebiliriz.

Âkif, Kur'an'ı iyi anlayarak, toplumun realitesini onun ışığında incelemiş, toplumun hastalıklarını teşhis edip tedavi çarelerini aramıştır. Fen bilimleri öğrenimi yapmış olması, zekâsı, müşahede kabiliyeti, kendisine realist gözlem ve tahlil yapma imkânı sağlarken, Âkif'e göre Kur'an onun şaşmaz mihengi, daha doğrusu rehberi olmuştur. Realist bir şahsiyete sahip olan Âkif ortaya koyduğu edebi eserleri düşünceleri ile içselleştirmiştir. İçinde bulunduğu kötü koşullara niçin ve nasıl düşüldüğünü, Kur'an-ı Kerim'i referans alarak, meseleleri sebepleriyle birlikte ortaya koyup kurtuluş çarelerini bulmaya çalışmıştır.

Mehmed Âkifin düşünce yapısını daha doğrusu İslamcı dünya görüşünü şekillendiren bir diğer unsur da etkilendiği fikir adamlarıdır. Bunlardan en önemlisi Şeyh Cemaleddin Afgânî diğeri ise Mısırlı Şeyh Abduh'tur. Onun İslamcılığı katı ideolojik temellere oturmayan, sadece hayatımıza bir nizam verilmesi için gerekli değerler olarak yorumlayan bir anlayıştır. Mehmed Âkif bu kişilerin özellikle Abduh'un büyük ölçüde etkisi altındadır. Örnek aldığı insanlar kısmen tasavvufa, tarikatlere ama genellikle istibdat sistemine karşıdır. Âkif, Afgânî ve Abduh'a olan hayranlığını saklamaz. Safahat'ında onları anan ve "İnkılap istiyorum ben de fakat Abduh gibi" diyen Âkif "Mısır'ın en muhteşem üstadı" olarak gördüğü Muhammed Abduh'un bazı kitaplarını ve yazılarını Türkçeye çevirerek Sırat-ı Müstakim ve Sebilürreşad dergilerinde yayınlamıştır (Yıldırım, Özdemir, 2008: 70-78).

Cemaleddin Afgânî bu dönemde İslam ülkelerinde en dikkat çeken isimdir. Müslüman ve Batılı araştırmacıların hakkında birbiriyle çelişen yargıları vardır. İran ve Arap araştırmacılar onu gerçek bir müslüman addederken bazı Batılılar ise onu dinsiz bir fırsatçı olarak değerlendirmiştir.

İran kökenli bir seyyid olduğunda şüphe edilmeyen Afgânî, Osmanlı ulemasını tekfir etmesi üzerine Osmanlı topraklarından sürülerek Mısır'a gitti. Burada masonlarla ilişkiler içinde olmuş, "Urve" adlı teşkilatı kurdu. Siyasi faaliyetleri sonucunda Mısır'dan ihraç edildi. Fransa'ya geçen Afgânî burada İslam Birliği düşüncesini vurguladı. İngilizlere karşı açık muhalefet sergilesi üzerine Nasıruddîn Şah tarafından İran'a davet edildi. Şah'a karşı kullandığı üslup ve söylediği sözler Nasıruddîn Şah'ı rahatsız ettiği için Şah onu bir daha huzuruna kabul etmediği gibi Afgânî'nin gözüne alınarak, Tahran dışına çıkarılmamasını öngördü. Bu şartlar altında İran'da olmak fayda sağlamadığı için Afgânî Rusya'ya gitmeye karar verdi. 1889'da tekrar İran'a gelen Afgânî'nin evi hükümet karşıtlarının mekânı haline geldi. Afgânî masonlarla iyi ilişki içindeki ulema ile irtibatta olup, hükümet karşıtı faaliyetlerini devam edince İran'dan sürüldü. Bağdat'ta siyasi faaliyetlerine devam ederken Nasıruddîn Şah'ı tahttan indirmeye yönelik propaganda yaptı. İngiltere'deyken 1892 yılında Sultan Abdülhamit tarafından İstanbul'a davet edilen Afgânî, burada Osmanlı halifesi liderliğinde Müslüman birliği için Şii ulemayla yazışmaya başladı. Bu arada Şah'a karşı tutumunu değiştirmede ve İran'ın itibarını zedelediği gerekçesiyle İran Büyükelçisi'nin şikâyeti üzerine Trabzon'da hapsedildi. Nasıruddîn Şah'ı öldüren Mirzâ Kirmânî'nin yakın takipçisi olması tesadüfi değildir. İran Afgânî'nin kendilerine teslim edilmesini istemesine rağmen Osmanlı onun Afganlı olduğu gerekçesiyle İran hukukuna tabi olmadığını ileri sürerek Afgânî'yi teslim etmedi (Uyar, 2008: 117).

Turkish Studies

International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic
Volume 9/9 Summer 2014

İran'da Meşrutiyet dönemi şairlerini düşünce yapısı olarak üç başlık altında sınıflandırabiliriz; katıksız din tarafları, dini hurafelerden arıtılarak yenilikçi anlayışlara açık olanlar, din karşıtları. Bahar'ın anlayışı dine karşı olmayan ve aynı zamanda yeniliklere de açık olan ikinci gruba dâhildir. İran'da Meşrutiyet dönemi şiirinde İslam İttihadı düşüncesi asli konulardan biri olarak benimsendi. Öyle ki İslam İttihadı düşüncesi sonraki yıllarda aşırı milliyetçi olarak nitelendirilecek olan şairlerin şiirlerine dâhi girmiştir (Kedkenî, 1390: 53-62). Bahar'ın şiirinde vatan savunulması teması her zaman dinin korunmasıyla birlikte ifade edilmiştir (Harabi, 1380: 69).

Afgânî'nin Batı'ya karşı Müslümanların yekvücut olmasını kendine hedef edindiği İslam İttihad fikri, Bahar'ın da gerçekleşmesini istediği arzusu (Sapanlu, 1369: 262). Bahar, Osmanlı öncülüğünde Müslümanların birleşmesi arzusunu "Ehlen ve Sehlen" adlı şiirinde dile getirmiştir. Müstezad şeklinde yazdığı şiirde şair, Abdülhamit'in Meşrutiyet karşıtı tavrını eleştirirken, ona karşı mücadele ettiğini düşündüğü halkı övüp, onları Meşrutiyeti ilan edilmesini sağladıkları için Hak taraftarı olarak nitelendiriyordu. İktidara gelen V. Mehmed'i övüyor, İslam İttihadını gerçekleştireceğine dair ümitler besliyordu.

Şiirin ilgili bölümlerinden:

Cehalet ve sapkınlıktan ahdini bozarsa/ Korkarım Abdülhamit gibi/ İktidarın pençesine esir düşer/ .../ Ahdini bozan Şahlar bu Şah'tan öğüt alırlarsalar iyi olur/.../ Ey Osmanlı halkı, ey yüzü Allah'a doğru/ Ey Osmanlı halkı, ey yönünüz diama Allah'a doğru/ Bâzunuzun gücünden Allah düşmanlarının sırtı yere geldi/ ve gönül zenginliğinizden ötürü ümitvar kalpleriniz mutluluklarla doldu/.../ İttihadın nimetiyle terakkiniz layığı buldu/ İttihadın himmetiyle düşmanın kökü kazındı/ İttihadın himmetiyle İranlıların can ve gönülleri dirildi/.../ Yeni Sultan geldi, yüzlerce aferin/.../ Sultan Mehmet Reşat/ Yüce, adaletli Sultan/.../ Kudretinle İslamı yücelt/ Kendi halkınla birlikte İranlıları kendine yar ve yardımcı kıl/ Din, İttihad ile aşikâr olsun/.../ İttihad sözü İran memleketinde ulu bir ahd oldu/.../ O gitti ve İranlılar kurt elindeki sürü gibi kaldı/ ve onu gitmesiyle bu ulu İttihad'da ortadan kalktı/ (Bahar, 2014).

Siyasi Oluşumlar Karşısında Şairlerin Konumlandırılması

II. Meşrutiyet'in ilan edilmesinden sonra basından sansürün kaldırılması üzerine çok sayıda gazete ve dergi çıkmaya başladı. O dönemde hâlihazırda İstanbul'da dört gazete çıkmaktaydı. Bunlar; Sabah, Tercüman-ı Hakikat, Saadet ve İkdam gazeteleriydi. Bu dört gazetenin sahipleri, Meşrutiyet'in ilan edildiği ilk gün kendi aralarında toplanıp sansür uygulamasına kendi elleriyle son verdiler. Sansürün kaldırılması, mevcut gazetelerin baskı sayılarını artırdığı gibi, yeni gazete ve dergilerin çıkmasını da kolaylaştırdı. Her düşünce akımı veya sanat anlayışı, kendi eğilimine uygun gazete veya dergi çıkarmaya başladı. Öyle ki Meşrutiyet'in ilanını takip eden iki ay içerisinde iki yüzün üstünde gazete imtiyazı alınmıştı (Duymaz, 2008:176). Eli kalem tutan aydınlar devleti içine düşüğü karmaşadan kurtarmak için Osmanlıcılık, Türkçülük, İslamcılık, Medeniyetçilik, Milliyetçilik gibi akımlar öne sürüyor, dergi ve gazeteler aracılığıyla fikirlerini yaymaya çalışıyorlardı.

Meşrutiyetin ilanına kadar diğer şairler gibi Âkif de devrin siyasi baskıları yüzünden az şiir yazdı. Onun şöhret yaptığı 1908-1918 yılları Türk toplumunun en çok kargaşa yaşandığı dönemdi (Okay, 1989: 3958). Daha önce de belirttiğimiz gibi İslamcı bir çizgi takip eden Mehmet Âkif, II. Meşrutiyet'in ilanından sonra Ebul-ula Mardin ve Eşref Edip tarafından çıkarılan haftalık dergi olan "Sırat-ı Müstakim"de başyazar olarak yazmaya başladı. Sözkonusu dergi 183. sayıdan itibaren "Sebülürreşâd" adını aldı. Birkaç kez kapatılan dergi 1925 yılına kadar yayımlandı. Dergi "İttihad-ı İslam" düşüncesini benimsemekteydi (Türk Dili ve Edebiyatı Ansiklopedisi, 6-9).

Turkish Studies

International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic
Volume 9/9 Summer 2014

1920 yılından itibaren Sırat-ı Müstakim, Millî Mücadele'ye katılmak için Anadolu'ya geçmiş olanlarla İstanbul'daki yakınları arasında haberleşmenin gizli merkezi oldu. Gazete ve mektuplar, onun vasıtası ile Anadolu-İstanbul arasında gidip geliyordu. Âkif'in savaşın gerçek sebepleri, dünyanın içinde bulunduğu siyasi durum, Osmanlı Devletini tehdit eden tehlikelerle ilgili halkı bilinçlendirdiği yazı ve hitabelerinin bulunduğu dergi cephelerde, camilerde ve askeri birliklerde elden ele dolaşıyordu (Düzdağ, 2006: 10-12).

Sesli ve görüntülü medyanın olmadığı bu dönemde Osmanlı'da camiler birer eğitim merkezi olarak oldukça öneme sahipti. Çocukluk yıllarından itibaren camilere aşına olan Âkif'in siyasi ve sosyal açıdan karmaşanın yaşandığı ortamda halkla ilişki kurduğu en etkili yerler camiler oldu (Çakan, 2006:147). Âkif, millî mücadele döneminde İstanbul, Balıkesir, Ankara ve Kastamonu gibi birçok şehirde camilerde verdiği vaazlarla toplumun geri kalmasına sebep olan yanlış anlayış ve batıl inançları tenkit ederek insanları bilinçlendirdi (İldeniz, 2006: 74-78). Balıkesir'de başlayan millî hareketlerde Âkif'in önemli bir rolü vardır. Şair, Balıkesir'in en büyük camisi olan Zağanos Paşa Camisi'nde vaaz vererek, ülkenin başına gelenleri, sebepleri ve çözüm çarelerini ortaya koymaya çalıştı (Anar, 2011: 72-73).

Âkif'in I. Dünya Savaşı yıllarında kurulan "Teşkilât-ı Mahsûsa" adlı gizli teşkilata bağlı olduğu, aynı teşkilatta görev almış olanların hatıralarından, ölümünden sonra anlaşılmıştır. Onun bu teşkilattaki görevi Müslüman esirlere savaşın gerçek sebeplerini anlatmak, kime karşı savaşçıları hakkında onları aydınlatmaktı.

Şairin dâhil olduğu başka bir teşkilat da Şeyhülislamlığa bağlı "Dârü'l-Hikmeti'i İslâmiye" idi. Teşkilatın başkâtibi olarak toplantılara katıldı. Fakat işgal altındaki ülkede artık tebliğlerin yanı sıra Millî Mücadeleye fiili olarak katılması gerektiğini düşünerek, Kuvâ-yı Millîye dâhil oldu. Kuvâ-yı Millîye'ye karşı olan hükümet Âkif'i Dârü'l-Hikmeti'i İslâmiye'den azletti (Okay, 1989: 27-29).

İslamcılık ideolojisinin ısrarlı takipçisi olan Âkif, I. Dünya Savaşında Arap isyanıyla bu idealin gerçekleşmemesi sonucunda kendisini "Müslüman Türk" olarak tanımlayarak Türk milletinin sözcüsü oldu. Böylece Millî Mücadele döneminde Türkçülük fikrinin bazı temel yaklaşımlarını benimsedi. 1915-1916 yıllarına kadar onun İslam dünyasının siyasi birliği fikrine hâlâ inandığı "millet" kavramıyla bütün Müslümanları kastettiği görülmektedir (Çökçek, 2006: 69).

Söz konusu dönemde İran'da hâkim olan havaya bakacak olursak, 1908'de Meclisin bombalanmasından sonra bütün gazeteler kapatılırken sadece devlet gazetesi olan "Okyanus" ara sıra yayın yapmaktaydı. Özgürlükçülerin Tahran'ı ele geçirerek Muhammed Ali Şah'ın firar etmesi sonucunda başlayan Meşrutiyetin ikinci döneminde, yurtdışında yaşayan İranlı özgürlük taraftarı yayın sahibi müdürlerin ülkeye dönmesiyle matbuat canlanmaya başladı. Böylece Tahran'da ve diğer şehirlerde birçok yeni gazete çıkarıldı. Bu dönem yapılan yayınlar genel itibarıyla siyasi fikir ve düşüncelerin tebliğini icra eden birer araç işlevi gördüğü için Meşrutiyetin birinci dönemindeki coşkuya sahip olamadılar (Aryenpur, 1382: 106).

Meşrutiyetin ilanından sonra Ruslara karşı faaliyet gösteren en etkili parti olan İran Demokrat Partisi, Horasan'da partinin eyalet komitesini kurup gazete çıkarabilmek için Meşhed'e taşındı. Horasan Gazetesinde ilk defa gazeteciliğe adım atan Bahar, partiye üye olarak Demokrat Partinin savunuluculuğunu yapan "Novbahar" adlı derginin kuruculuğunu üstlendi. İlk defa 1910'da yayın yapan gazete, haber içerikli formatıyla siyasi ve edebi konulara değindiği gibi İslamın Birliğine ve Büyük İran Tefekkürüne vurgu yapmaktaydı. Novbahar'ın dönemin diğer gazetelerinden ayıran bir diğer yanı ise, Türkmenistan'dan haberlere yer vermesinin yanısıra Osmanlı topraklarındaki gelişmelerden, özellikle İstanbul'daki İranlılarla ilgili haberlerle de ilgili malumat vermesiydi. Böylece gazete söz konusu topraklarda ilgi görüyordu.

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic
Volume 9/9 Summer 2014*

Bahar, Ruslara karşı halkı kıskırtan Novbahar'ı Rus Konsolosluğunun baskı ve tehditleri neticesinde kapatmaya karar verdi. Arkadaşlarının itirazı üzerine yirmi günlüğüne gazeteye ara verdiğini açıkladı. Bir aydan fazla süren bir aradan sonra gazetenin adını değiştirerek "Tazebahar" adıyla yayınlamaya başladı. Halkı işgalcilere karşı cihada çağıran gazete Rus baskısıyla tekrar karşı karşıya kaldı. Tazebahar dönemin hükümeti tarafından gelen telgrafla kapatıldı. Bahar bir yıllık Tahran sürgününden sonra Meşhed'e döndü ve tekrar gazete çıkarmak istedi. Babasının kadim dostu olan validen izin almasına rağmen Rus Konsolosluğu engel çıkardı. Bahar İngiltere ve Rusya'ya karşı yayın yapmayacağına dair taahhüt verdi. Siyasi alanda mücadele edemeyeceğini anlayınca edebi ve sosyal konulara yöneldi. 1914 yılına kadar çıkardığı gazeteyi Tahran'a milletvelilliği görevi için gideceği için kapattı. Tahran'da daha sonra tekrar "Novbahar"ı çıkardı (Salihi,1389: 109-112).

Bahar'ın ilk ünlü şiiri İngiliz Dışişleri Bakanına hitap ettiği kasidesidir. İngilizler; İran'ın Güneyini, Ruslar; Horasan'ı işgal etti. 1911'de Ruslar sekizinci İmam'ın türbesini bombalayınca şair "Rus Topu" adlı şiirine Rusların bu tecavüzüne değindi. Meclis-i Şura-yı Millî'nin üçüncü döneminde milletvekili seçildi. Novbahar adlı dergisini 1912-1915 yılları arasında Tahran'da yayınladı. 1915'te kendi deyimiyle nazım ve nesir alanında yeni bir mektep olan "Danişkede"yi kurarak, genç şair ve yazarları etrafında topladı. Novbahar adlı dergi devlete karşı takındığı tutumdan dolayı kapatıldığı için şair, soru cevaplı gençleri eğitmeye yönelik makalelerini Danişkede'de yayınladı. Danişkede her ne kadar bir yıldan fazla yayın yapamasa da dönemin en iyi dergisiydi (Aryenpur, 1387:332).

Birçok ülkede karışıklığa ve tahribe yol açan I. Dünya Savaşı, İran için bir kurtuluş vesilesi oldu. Almanya'nın savaşın ilk aşamasında İngiltere ve Rusya'ya karşı elde ettiği başarılar, İran halkının bu ülkeye sempati duymasına sebep oldu. Bahar'ın "Varşova'nın Fethi" adlı şiiri bu düzlemde yazılmıştır. Almanya ve Osmanlı ittifakı sonucunda nizami güçler İran'a girince halkın ülkenin işgali karşısında sessiz kalması Bahar'ın onları aşağılık birer dilenciler olarak nitelemesine sebep oldu. Elbette onun bu serzenişi ümitsiz bir çaba değildi. Onun tek amacı halkın hurafelerden kurtulması, adil bir hukuk devleti için onları harekete geçirmektir. Bu anlamda İran halkına seslendiği "Ey Merdom-i İran" adlı şiirinde İran halkını eleştirmekten kaçınmadı.

Rus işgalcilerinin Tahran'a doğru ilerlemesi neticesinde vatanperverler tarafından oluşturulan Millî Savunma Komitesinin meşhur göçü 1915 yılında gerçekleşti. Bahar da muhacirler arasındaydı fakat bir takım sebeplerden ötürü gidenlerden geri kalmıştı. Ahmet Şah Hükümeti tarafından tekrar sürgün edilmesi sonucunda "İbret Levhası" adlı önemli kasidesini yazdı. Rusya'nın Bolşevik ihtilali sonucunda İran'dan çekilerek yüz yıllık baskının sona ermesiyle, ülkenin parçalanmadan yabancı ülkelerin işgalinden kurtulması sevinciyle millî bir marş yazan Bahar'ın sevinci uzun sürmedi. İngiltere oluşan yeni siyasi platformda etkin rol oynamaya başladı. Şair, 1918 ihtilali sonunda girdiği hapishanede üç ay kaldı. Meclisin dördüncü döneminde milletvekili seçildi. Yayın yaptığı dergide edebi makalelerini yayınladı. Ahmet Kesrevi ve Abbas İkbâl Aştıyani gibi önemli isimlerin yazdığı dergi, bir yıl sonra kapatılınca Bahar'ın gazetecilik hayatı sona ermiş oldu. Bahar Meclisin beşinci ve altıncı dönemlerinde tekrar milletvekili seçildi. Fakat altıncı dönemin sonunda devlet seçimlere el koyunca Bahar siyaset serüveninin dışına itilmiş oldu (Aryenpur, 1387: 334).

Bahar'ın ülkesini işgal eden yabancılara karşı hiçbir zaman müsbet tutum sergilememesi ve halkı harekete geçiren; güçlü, sarsıcı ve akılda kalıcı konuşmaları sürgün edilip tutuklanmasının önemli sebeplerindendir (Sapanlu, 1369: 262-264).

Her İki Şair ve Mücadele Adamının Edebi Kimliği

Mehmet Âkif'in edebî hayatının ne zaman başladığı kesin olarak belli değildir. Onun herkesçe bilinen şiirleri, Safahat adlı eserinde topladığı şiirlerdir. Safahat'taki şiirlerin tamamı

Turkish Studies

International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic
Volume 9/9 Summer 2014

1904'ten itibaren yazılmış veya çeşitli dergi ve gazetelerde yayımlanmış şiirlerdir. Safahat'ın 1911'de yayımlandığını göz önüne alınırsa, onun ilk şiirini 31 yaşında yayımladığı, ilk şiir kitabını ise 38 yaşında çıkarmış olduğu anlaşılmaktadır. Fakat pek çok şâirin, ilk şiir kitabından önce birçok şiir denemesi olduğunu düşünürsek, Âkif'in de birinci Safahat'tan önce, birçok şiir yazmış olduğunu kolaylıkla tahmin edebiliriz. Nitekim Âkif'le ilgili yapılan bazı araştırma ve incelemelerde, yayımlanan bazı hatıralarda, onun yazılıp da yayımlanmayan veya bazı dergi ve gazete sayfalarında kalan bir takım şiirleri olduğu ortaya konmuştur.

Âkif, Meşrutiyet'in getirdiği hürriyet havasından da faydalanarak toplumcu ahlâkçı bir şiir yolu tutmuştur. Şiirin, millî, dinî bir îmanla yazılıp halkı uyarması gerektiğini kabul etmiştir. Âkif'e göre sanat "sanat için değil hayat içindir."

Mehmed Âkif geleneksel edebiyatın olduğu kadar Batı kültürünün değerleriyle etkileşimi kabul eder, ancak Doğu'ya ya da Batı'ya öykülenmeye şiddetle karşı çıkar. Çünkü her edebiyatın doğduğu toprağa bağlı olmakla canlılık kazanabileceği ve belli bir işlevi yerine getirmedikçe değer taşımayacağı görüşündedir.

Türk Edebiyatında yaşadığı devri bütün genişlik ve derinliği ile Mehmet Âkif kadar eserine geçirmiş olan bir başka şair yoktur. Safahat, 20. yüzyılın ilk çeyreğinde Türk halkını, münevverlerini ve büyük çalkantılar geçiren ülkenin bütün acıları, sevinçleri, umutları, düşkünlükleri ve eğilimleriyle anlatan manzum bir tarih, bir roman bir destan gibidir.

Yoksul insanların gerçek çehreleriyle yer aldığı şiirler Türk edebiyatında ilk kez Mehmed Âkif tarafından yazılmıştır.

Konuşma diline yaslandığı için kolayca yazılıvermiş izlenimi veren şiirleri, biçime ilişkin titiz bir tutumun örnekleridir. Hem aruzdan doğan bağların üstesinden gelmiş, hem de şiirin bütünü kapsayan bir iç musiki düzenini gözetmiştir. Dilde arılaşmadan yana olan tutumunu her şiirinde biraz daha yalın bir söyleyişi benimseyerek somut bir şekilde ortaya koymuştur.

Şiirleri manzum hikâyeler, hitabet, lirik ve taşlama şiirleri şeklinde sınıflandırılabilir. Bunlardan manzum hikâyeleri sosyal konulu, hitabet şiirleri didaktik muhtevalı, lirik şiirleri vatanî, millî ve dinî coşkunluklarla dolu, taşlama şiirleri ise şakadan hicve kadar uzanan tenkitleriyle doludur.

Mehmed Âkif şiirlerini çoğunlukla kuralsız nazım şekliyle yazmıştır. Vezin olarak yalnız aruzu kullanmış, ama heceye de karşı olmamıştır. Üslûbu, şiirlerindeki olay ve fikirlerden daha çok göze çarpar. Süse ve yapmacığa kaçmadan yaşayan halk ifadeleriyle kurulmuş, çekici bir anlatışı vardır. Halk dili ve üslûbunu hemen her şiirinde kullanmasına rağmen, bu konuda en çok muvaffak olduğu eseri Âsim oldu. Bol fiil ve sıfat kullandığı şiirlerinde aşırı sadelikten ve yapma dilden kaçınmıştır.

Şiirlerinde tahkiye, tasvir, hitap, muhavere gibi bütün anlatım yollarını başarıyla kullanmıştır. Bilhassa muhavere (karşılıklı konuşma) anlatım yolu onun şiirlerinin en önde gelen özelliklerinden olmuştur. İç ahenk, daha çok lirik şiirlerinde görünür. Fazla mecaz kullanmaktan kaçınmıştır.

Âkif daha çok kurallı (klâsik) olmayan nazım şekilleri kullanmıştır. Mesnevi dizilişi ve kıtalar Safahat'ta en çok bulunan şekillerdir. Vezin olarak yalnız aruzla yazmıştır. Bütün edebiyat tarihimizde Türkçeyi aruzla en kolay, en ustaca uygulayan şair Mehmet Âkif'tir. Gerçek hayat safhalarını, fikirleri, olayları ve her sınıf halkın konuşmasını şaşılacak kudretle aruz veznine çekmesi, Türkçeyi çok iyi bilmesinden, deyim ve söz hazinesinin zenginliğinden ileri gelir.

Turkish Studies

International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic
Volume 9/9 Summer 2014

Âkif'in nazım üslûbu eserlerinin en dikkat çekici yönünü temsil eder. Şiirlerindeki düşünce ve duygular aruz vezninin gövdesi içinde daha kuvvetle hissedilir. Süse ve yapmacığa kaçmayan, fazlalıklardan arınmış, dipdiri halk sözlerinden kurulmuş çekici bir anlatışı vardır. Aruza hâkimiyeti ise bu anlatışı büsbütün güçlendirmiştir.

Bu çok canlı ve hareketli üslûp, Tanzimat'tan önce veya sonra görülen yazı ve kitap diliyle sağlanamazdı. Halka seslenmek isteyen şair, halkın dilini bulmalıydı. Mehmet Âkif buldukları ile de yetinmeyerek bu halk Türkçesini ömrünün sonuna kadar arayıp geliştirdi. Her kitabı, bir öncekine göre daha sade ve temiz bir üslûpla çıktı. Asım ise bu halktan alınma üslûbun şaheseri oldu. Bu son kitap Âkif'in her çeşit Türkçeyi bol fiil ve bol sıfat kullanarak nasıl bir kudretle, zevkle kullandığının belgesidir (Hilmi, 2009: 135-141).

Onun şiirleri genellikle öykü planı çerçevesinde yazılmıştır. Bunlar ya “Küfe”, “Hasır” ve “Hasta” adlı şiirlerinde olduğu gibi kısadır ya da “Süleymaniye Kürsüsünde” ve “Fatih Kürsüsünde” olduğu gibi, iç içe geçerek uzayıp gitmektedir.

Gözlem gücü yüksek olan Âkif, gerçekçi bir roman yazarı gibi, davranmıştır (Yazıcı; Kaya; Çakıcıoğlu, 2009: 28). Âkif dilin sadeleşmesini isteyen aydınlardandı. Eserlerinde, bilhassa şiirlerinde sade Türkçe'yi kullanıyor etrafındakilere de bunu tavsiye ediyordu (Ağar, 2006: 26).

Bahar şairlik geleneğini Meşhed şehrinin Melikü'ş-Şuarâsı olan babası, Muhammed Kâzım Saburî'den öğrendi. Edib Nişâbûrî'nin öğrencisi oldu. Hayatının ilk dönemlerinde Meşhed'deki şiir meclislerine katılarak tamamen geleneksel şiiri benimsedi. Kasidelerinde Horasan'ın önde gelen isimlerini, din büyüklerini ve imamları övdü.

Babası ve özgürlük taraftarı ile katıldığı söyleşilerden sonra ülkenin yeni siyasi ortamına çok rahat ayak uyduran Bahar, öncelikle gazetelerde yayın yaptı. Eski edebiyat konularını bir tarafa bırakarak şiirini sosyal, siyasi, inkılâp ve meşrutiyet düşüncelerinin hizmetine sundu. Klasik Edebiyatın zenginliklerinden sonuna kadar faydalanmak isteyen şair, şekil olarak eskiye sadık kalsa da muhteva olarak yeni şiiri tercih etti. Başka bir deyişle Bahar'ın şiiri, his ve duygu dünyasını inkılâp coşkusu ve güncel meselelerden, ritmini Klasik Edebiyatın aruz vezni, kafiye ve redifinden alıyordu. Bahar, eski şiirden yeni şiire geçiş için en uygun türlerden olan Musammat ve Müstezat ile en güzel manzum örneklerini verdi. Aynı zamanda Methiye, Na't, Mersiye, Hiciv gibi türlerde de eserler yazdı (Zengânî, 1387/106-114). Bahar'ın divanına türler açısından bakıldığında, Fars Edebiyat Tarihi içerisinde hiçbir kaside şairinin divanının onunki kadar renkli ve çeşitli olmadığı görülecektir (Kedkenî, 1390: 384). O eski şiir kalıplarıyla adalet, özgürlük, barış gibi yeni düşünceleri ifade eden döneminin en iyi kaside şairi unvanını aldı. Melikü'ş-Şuarâ Bahar'ı yenilikçi İran şairleri arasında sayamayız. Kaçar Hanedanının son dönemine rastlayan Bahar, Meşrutiyet dönemi şairlerindedir. Bahar'ın modern tarzda yazılmış sadece iki şiiri var (Lengrudî, 1380: 153).

Klasik şiire karşı taassubu olanların aksine siyaset, tarih, dil bilimi ve İslam Edebiyatı hakkında belli bir eğitime sahip olan Bahar, bu bilgi birikimini nazım ve nesir şeklinde, yazı ve söylemlerinde gerek ciddi gerekse mizahla karışık bir şekilde kullanmasını bilmiş (Abadî, 1391: 72-73) öğretici şiirler yazarak halkı eğitmeye çalışmıştır (Kedkenî, 1390: 102).

Bahar, İran Meşrutiyet dönem şiirinin tam merkezinde yer alan bir şairdir. Akranlarının aksine Meşrutiyet sonrasında da Rıza Şah'ın hüküm sürdüğü süre zarfında, yaratıcılığıyla şiirini aynı çizgide devam ettirebilmiş, şairliğinin en verimli otuz yılını bu döneme sığdırmıştır. Hayatının sonuna kadar halkın nabzını tutan şairin şiiri, hiçbir zaman tekrara düşmemiştir. Şiirleri geniş halk kitlelerine ulaşmıştır. Klasik edebi türlerden biri olan Kasideyi İran'ın tarihi, sosyal konumuna uyarlayarak kendi düşüncelerinin hizmetine sunmuştur. Bahar, aşk şiirlerinin ifade edildiği gazel türünde başarısını tamamen siyasi içeriğine borçludur. İran Klasik Edebiyatının son yüz yılına

Turkish Studies

International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic
Volume 9/9 Summer 2014

bakıldığında mizahtan tabiat tasvirine siyaset, ahlak, vatanperverlikten tutun da çocuk ve gençlerin eğitimine kadar birçok alanda Bahar'ın rolü dönemindeki herkesten daha fazladır (Kedkenî, 1390: 382).

Bahar'ın şiirlerini konu itibarıyla sınıflandıracak olursak; hükümet, halk, yabancılarla olan münasebetler, din ve toplum, ahlaki değerler, doğu ve batı toplumlarını içeren sosyal içerikli konulardan bahsedebiliriz.

Bahar, Meşrutiyet döneminin en seçkin isimlerinden biri olarak, şiirini hiçbir zaman ifrata kaçmadan, herhangi bir grubun ve siyasi partinin hizmetine sunmadan toplumsal, içtimâî bir şiir ortaya koymuştur (Zengânî, 1387: 114). Şiirindeki “millet” kavramına “millî” bir mefhum kazandırmıştır (Abadî, 1390: 73).

Meşrutiyet ve özgürlük taraftarı aydınları arasında, halkın asırlardır baskı yönetimlerinin sultasını altında cahil bırakıldıkları düşüncesi hâkimdi. Bahar da İran halkının cahil ve gaflet içinde olduğunu düşünüyor, şiirlerinde onları kendilerini bu cehaletten kurtarmaya çalışmadıkları için eleştiriyordu (Harabi, 1380: 37).

Sonuç

Osmanlı ve İran topraklarında başlayan yenilik hareketlerinde hükümetlerin çabaları yeterli görülmesi de yeni bir yola girilmesini sağlamıştır. Türkiye’de II. Meşrutiyet’in oluşumunda siyasi bir yapıya sahip olan İttihat ve Terakki etkin rol oynarken, İran topraklarında daha çok Hükümete karşı birleşen halk ve aydın kesim ön planda görülür. I. Dünya Savaşıyla yeni bir döneme giren Türkiye ve İran’da Millî Mücadele dönemi başlamıştır. İslam geleneğine sahip olan Türkiye ve İran, içinde buldukları işgaller karşısında ortak anlayışlara ve ideolojilere başvurmuşlardır. Öncesinde düşmana karşı yekvücut olmak gerektiği düşüncesi ile inanılan İslam İttihadı düşüncesi yerini Millî anlayışlara bırakmıştır.

Âkif, işgalci güçlere karşı sürdürdüğü bağımsızlık mücadelesinde öncelikle İslam Birliğine sıkı sıkıya bağlıyken Bahar, Osmanlı önderliğinde İslam İttihadının gerçekleşeceğine dair ümitler beslemekteydi. Giderek Millî bir kimliğe bürünen Âkif’e karşın Bahar, her zaman İran’ın İslam öncesi görkemli tarihine vurgu yapmıştır. Âkif ve Bahar’ın düşünce dünyasında vatan algısı daima din ile birlikte zikredilmiştir. Bu anlamda onların “Milliyetçilik” ve “Millîlik” anlayışları her zaman içinde islami unsurları barındırmıştır.

Türkiye ve İran’da oluşan bu değişim sürecinde siyasetle ilgilenen edebiyatçıların oldukça etkin bir rol sergiledikleri görülmektedir. Şairlerin edebiyat faaliyetleri yanında siyasetle de yakından ilgilendikleri eserlerinden anlaşılmaktadır. Edebi kimlikleri güçlü olan Âkif ve Bahar da bu tarz edebiyatçıları gibi sanat eserlerini düşüncelerinin hizmetine sunmuşlardır. “Sanat toplum içindir” anlayışını benimseyen şairler hayatın içinden, halkı ilgilendiren sorunları konu edinmişlerdir.

Âkif ve Bahar’ın hayat hikâyelerine bakıldığında her iki şairin dünya görüşlerinin ve siyasi tavırlarının içinde buldukları ortam ve ailelerinden aldıkları anlayışlar doğrultusunda şekillendiği görülmektedir. Yeni Dünya Düzeni’nin şekil almaya başladığı, Meşrutiyet hareketleriyle hâkim olan düşünce ortamında her iki şair kendi geleneklerine arkasını dönmeden, yeniliklere açık bir tavır sergilemişlerdir. Batının körü körüne taklit edilmesine karşı çıkarak, kendi kültür yapılarına ve inançlarına aykırı görüş ve anlayışların değerlendirilmeden benimsenmesini hoş karşılamamışlardır.

I. Dünya Savaşıyla işgalci güçlere karşı etkin birer kampanya başlatan Âkif ve Bahar, fikirsiz mücadelelerinin yanında fiili mücadele de sergilemişlerdir. Gazete ve dergilerde yayın yapmış, gerektiğinde şehirlerinden ve ülkelerinden çıkmak ya da çıkarılmak durumunda kalmışlardır. Milletvekili olarak mecliste yer alan şairler, her zaman hükümetlere karşı muhalif olarak, halkın

Turkish Studies

International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic
Volume 9/9 Summer 2014

yanında yer almışlardır. Yazılarıyla olduğu kadar nutuk ve konuşmalarıyla da halk üzerinde etki yaratmışlar, özel meclislerde toplanarak halkı bilinçlendirilmeye çalışmışlardır. Gerek hükümetlerin ve gerekse işgalci güçlerin halkın üstünde tahakküm kurarak uyguladıkları zulüm ve baskıya başkaldırmışlardır. Âkif'in bağımsızlığını kazanan milletine hediye ettiği İstiklal Marşı Mecliste büyük bir memnuniyet ve âlâyîşle kabul edilmiştir. Ancak Bahar'ın özgürlük mücadelesini kazandığına inandığı halkına hediye ettiği Millî Marşının değeri dönemin kargaşası yüzünden ilgi görmemiştir.

Toplumsal içerikli, realist şirin temsilcisi olan şairler, gençlerin eğitilmesine özellikle önem vermişlerdir. Ahlaklı, çalışkan ve şuurlu bireylerin yetişmesine katkı sağlamayı üzerlerine bir borç bilmişlerdir. İlime ve bilimsel bilgiye değer verirken toplumda yerleşmiş hurafe ve batıl anlayışları hakir görmüşler, yok etmeye çalışmışlardır.

Meşrutiyet Döneminde, Klasik Edebiyatın konusu olan aşk ve maşuk ilişkisinin tamamen terk edilerek, yerini toplumun ve siyasetin dinamiklerini oluşturan güncel sorunlara bıraktığını görmekteyiz. Birebir toplumu ilgilendiren konuların anlatım şekli büyük oranda değişikliğe uğramıştır. "Toplum için sanat" anlayışı ilkesinin gereği olarak dil sadeleşirken, ağır ve ağıdalı terkipler ortadan kalkmıştır. Konuşma dili şiire girmiş, halkın anlamasını kolaylaştıracak hikâye, temsil ve nasihatler ön plana çıkmıştır.

Âkif ve Bahar'ın edebi anlamda bu dönem şiirine getirdikleri yenilikleri değerlendirecek olursak; Mehmed Âkif, şiirlerini çoğunlukla kuralsız nazım şekliyle yazarken Bahar, şekil itibariyle Eski Edebiyata daha çok bağlı kalmıştır. Eski yazım kurallarına şekil itibariyle tam olarak uyan Bahar'ın gazellerindeki başarısı tamamen onların siyasi içerikli olmasına bağlıdır. Kaside türünde verdiği eserlerinin konusu tamamen halkı ilgilendiren, güncel konular olmuştur. Şiiri tamamen düşüncelerini ibraz ettiği bir araç olarak gören Bahar, aruz ölçüsüyle yazdığı şiirlerini halkın hizmetine sunmuştur. Aynı şekilde aruz ve hece veznini kullanmaktan çekinmeyen Âkif, şiire konuşma dilini sokmuştur. Âkif, sade halkın anlayacağı bir dil kullanmaya özen göstermiş, ağır terkipler kullanmaktan çekinmiştir. Halk diline yerleşmiş deyimleri ve ifadeleri bol bol kullanarak, anlatmak istediklerini geleneksel anlatım biçimlerini kullanarak sağlamlaştırmıştır.

Âkif ve Bahar'ın toplumlarının yaşanmışlıklarını, sosyal ve siyasi düşüncelerini başarılı bir şekilde aruz ölçüsüyle kendi dillerine uyarlamaları, onların, Türkçeyi ve Farsçayı çok iyi bilmelerinden kaynaklanmaktadır. Bu onların dönemlerinin ilimlerini ve edebiyat anlayışlarına hâkim olmalarından ileri gelmekteydi.

Siyasi ve edebi anlamda her iki ülke için birer geçiş dönemi olan bu dönemde, eserleri hayat hikâyelerinin birer ürünü olan Âkif ve Bahar, türlerinin en iyi örneklerini vermişlerdir.

KAYNAKÇA

- ABADÎ, Yusuf Ali Abbas. (1391) **Ceryanşinasi-yi Şiir Muasır**, Sohen Yayınevi, Tahran.
- AGAR, M.Emin. (2006) **M.Âkif ve Sadeleşmeye Bakış**, Kültür (Üç Aylık Kültür Sanat Araştırma Dergisi) Sayı 02, İstanbul.
- Akvaryum Yayınevi Ekibi. (2006) Safahat, Akvaryum Yayınevi, İstanbul.
- ALKAN, Necmettin. (2009) **II. Abdulhamid ve Jöntürkler**, Selis Kitaplar, İstanbul.
- ANAR, Turgay. (2011) **Bir İstiklal Aşığı Memet Âkif: Hayatı, Sanatı, Fikirleri Üzerine Araştırma ve İncelemeler**, Dün Bugün Yarın Yayınları, İstanbul.

Turkish Studies

International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic
Volume 9/9 Summer 2014

- ARYENPUR, Yahya. (1382) **Ez Nima Ta Saba**, C.II, Zevvar Yayınevi, Tahran.
- ARYENPUR, Yahya. (1382). **Ez Nima Ta Ruzgar Ma**, C. III, Zevvar Yayınevi, Tahran,
Bahar'ın Farsça şiiri 13 Haziran 2014 tarihinde <http://ganjoor.net/bahar/mostazadbk/sh1/> adresinden alınarak, Türkçeye çevrilmiştir.
- BAYAT, Ali. (1988) **Hekim-Devletadamı Keçecizade Mehmet Fuat Paşa**, Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı, İstanbul.
- ÇAKAN, İsmail. (2006) **Halk Eğitimi Açısından Camiler ve Âkif**, **Millî Eğitim Dergisi. M.Âkif Özel Sayısı**. (Üç Aylık Eğitim ve Sosyal Bilimler Dergisi)Yıl:7. Sayı:73.
- DUYMAZ, Recep. (2008) **Türk Edebiyatı Tarihinde Millî Edebiyat Dönemi (1911-1923)** 3F Yayınevi, İstanbul.
- DÜZDAĞ, M. Ertuğrul. (2006) **M. Âkif Ersoy Hayatı ve Eserleri**, **Millî Eğitim Dergisi. M.Âkif Özel Sayısı**. (Üç Aylık Eğitim ve Sosyal Bilimler Dergisi) Yıl:7. Sayı:73.
- GÖKÇEK, Fazıl M. (2006) **Âkif'te Millet Kavramı**, **Millî Eğitim Dergisi, M.Âkif Özel Sayısı**, (Üç Aylık Eğitim ve Sosyal Bilimler Dergisi)Yıl:7. Sayı:73.
- HARABİ, Faruk. (1380) **Siyaset ve İctima der Şiir-i Asr-ı Meşrute**, Tahran Üniversitesi Yayınlar, Tahran.
- HAZRETİ, Hasan. (1389) **Meşrute-i Osmanî**, Pejuheşkede-i Tarih-i İslam, Tahran.
- HİLMİ, Tolga. (2009) **Mehmet Âkif Ersoy**, Anonim Yayıncılık, İstanbul.
- İLDENİZ, Aysun. (2006) **Millî Mücadelede Mehmet Âkif**, **Millî Eğitim Dergisi, M.Âkif Özel Sayısı**. (Üç Aylık Eğitim ve Sosyal Bilimler Dergisi) Yıl:7. Sayı:73.
- KEDKENİ, Muhammed Rıza Şeffî. (1390) **Ba Çerağ u Ayine**, Sohen Yayınevi, Tahran.
- LENGRUDİ, Şems. (1380) **Tarih-i Tahlil-i Şiir-i Nov**, C.I, Neşr-i Merkez, Tahran.
- OKAY, Orhan. (1989) **Mehmed Âkif, Bir Karakter Heykelinin Anatomisi**, Akçay Yayınevi, Ankara.
- SALİHİ, Nasirullah. (1389) **Tarihçe-yi Ruzname-i Novbahar-ı Meşhed**, Peyam-ı Baharistan, Tahran. (پیام بهارستان / د 2، س 2، ش 8 / تابستان 13)
- SAPANLU, Muhammed Ali. (1369) **Çehâr Şair-i Âzadi**, Nigah Yayınevi, Tahran.
- Türk Dili ve Edebiyatı Ansiklopedisi**. (1980) Sırat-ı Müstakim Maddesi, Dergâh Yayınları, İstanbul.
- UYAR, Mazlum. (2008) **İran'da Modernleşme ve Din Adamları**, Emre Yayınları, İstanbul.
- YAZICI, Yüksel; Kaya, Ahmet; Çakıcıoğlu, Erdal. (2009) **Millî Şairimiz Mehmet Âkif Ersoy**, Akvarvum Yayınları, İstanbul.
- YILDIRIM, Tahsin & ÖZDEMİR, Şaban. (2008) **Fikirler ve Hatıralar Etrafında Mehmet Âkif'i Anlamak**, Yağmur Yayınları, İstanbul.
- ZERGÂNİ, Seyid Mehdi. (1387) **Çeşm Endaz-ı Şiir-i Muasır-ı İran**, Salis Yayınları, Tahran.

Turkish Studies

International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic
Volume 9/9 Summer 2014

